

індивідуальний досвід й цілісність захисної системи. Важливого значення набуває здатність розуміти символічний характер несвідомого та вміння дешифрувати його, виявляючи взаємозв'язки між елементами виокремлених образів.

Висновки. Архетипна символіка у пізнанні психологічних захистів сиблінгів сприяє виявленню глибинних детермінант особистісної проблеми. Завдяки архетипу об'єктивується зміст, пов'язаний з інфантильними програмами сиблінгових відносин. Психокорекційний діалог дозволяє враховувати бачення образу самим пратогоністом та використовувати широкий діапазон інтерпретації символів, беручи до уваги логічні взаємозв'язки між окремими образами та його елементами.

Література

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: учебное пособие. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
3. Козлова И. Е. Особенности сиблинговых отношений в двухдетных семьях / И. Е. Козлова. – 2010. – N 4 (12).
4. Максименко О. Г. Внутрішня деривація та діагностика / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012, – №36 (60). – 406 с.
5. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы / А. Фрейд. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – 140 с.
6. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.
7. Яценко Т. С. До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – №33 (57). – 253 с.
8. Яценко Т. С. Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья Авт. Школа академика АПН Украины Т. С. Яценко / Сост. : А. В. Глузман, С. Ш. Раджабова, И. В. Евтушенко / Под редакцией Т. С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 475 с.
9. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків) / Т. Яценко, М. Чобітько, Т. Доцевич. – Черкаси : «Брама», видавець Вовчок О. Ю. – 2003. – 216 с.

Резюме. Стаття присвячена проблемі пізнання психологічних захистів сиблінгів за допомогою архетипної символіки. Досліджуються захисні тенденції, що властиві сиблінгам і формуються як під впливом батьківської взаємодії, так і в результаті дії глибинних механізмів, зокрема, едіпальної залежності. Окреслюється роль архетипу у пізнанні несвідомого змісту психіки.

Ключові слова: архетип, сиблінг, сиблінгові взаємини, батьківське виховання, едіпальна залежність, система психологічних захистів.

Резюме. Стаття посвящена проблеме познания психологических защит сиблингов с помощью архетипной символики. Исследуются защитные тенденции, присущие сиблингам и формируются как под влиянием родительской взаимодействия, так и в результате глубинных механизмов, в частности, под влиянием эдипальной зависимости. Определяется роль архетипа в познании бессознательного содержания психики.

Ключевые слова: архетип, сиблинг, сиблинговые взаимоотношения, родительское воспитание, эдипальная зависимость, система психологических защит, базовые и ситуативные защиты.

© 2013

Л. Г. Туз, І. В. Сірик (м. Черкаси)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ГЕРМЕНЕВТИЦІ ТА ПСИХОАНАЛІЗІ

Ефективність психологічної допомоги суб'єкту залежить від уміння віднайти індивідуальний підхід до нього, що включає інтерпретацію поведінкового матеріалу. У психології інтерпретацію загалом описують у: термінах герменевтики як тлумачення текстів або переживань; психоаналізу – виявлення за явними значеннями поведінки семантики латентного змісту.

Мета статті: на основі порівняльного аналізу інтерпретації як категорії і процедури виявити її специфіку у площині герменевтики та психоаналізу.

Виклад основного матеріалу. Поняття “інтерпретація” означає розкриття змісту, пояснення, витлумачення; переклад на більш зрозумілу мову. Психоаналітична інтерпретація визначається як: переведення в усвідомлений стан несвідомого змісту джерела, історії, способу або причини психічної події (Р. Грінсон); повідомлення аналітика, спрямоване на надання психологічної продукції суб'єкта значення, що розширює або поглиблює те значення, яке надає їй сам суб'єкт (Ч. Райкрофт); вербальна інтервенція аналітика, спрямована на

усвідомлення пацієнтом несвідомих аспектів психіки (В. Техке); вербальна участь аналітика, яка зумовлює динамічні зміни (інсайт) пацієнта (Р. Льовенштейн); переклад неусвідомлюваних прихованих смислів на зрозумілу і максимально очевидну мову (О. Фільц).

Герменевтика – це мистецтво тлумачення, побудова загальних правил інтерпретації і розуміння текстів (психологічна герменевтика: А. А. Брудний, З. С. Карпенко, Ю. М. Лотман, Н. В. Чепелева); теорія розуміння – процедури збагнення чи породження смислу (філософська герменевтика: Г.-Г. Гадамер, В. Дільтей, М. Хайдеггер, Ф. Шлейєрмахер); мистецтво осягнення іншої індивідуальності (Ф. Шлейєрмахер); поступове здійснення інтерпретацій (П. Рікер). Окремо виділяють психоаналітичну (А. Лоренцер, Ю. Хабермас) і педагогічну (А. Ф. Закірова, В. П. Зінченко, І. І. Суліма) герменевтику.

Дослідники герменевтики порушують такі основні питання: принципи і механізми інтерпретації тексту; порівняння операцій розуміння з процесом інтерпретації тексту; роль інтерпретатора у витлумаченні тексту. “Текст” означає дійсність, орієнтовану на те, щоб її розуміли [1]. Інтерпретація у форматі герменевтиці означає віднесення суб’єктом інформації, значень символів до конструктів своєї свідомості і життя загалом, вона подібна до дешифровки, декодування. Водночас вона є виробленням свого ставлення до того, що сприймається, а не лише пасивним “прийняттям до відома”. Інтерпретація має на меті не лише узагальнення інформації, а й розкриття змісту вихідного тексту в певному контексті до конкретного суб’єкта [3].

Інтерпретація завжди виконує роль пов’язуючої ланки, “перекладача” інформації, яка надходить із зовнішнього світу, на внутрішню мову суб’єкта. На інтегративній функції інтерпретації, її сприянні гармонізації свідомого і несвідомого наголошує психоаналіз: “Функція інтерпретації спрямована на збільшення самосвідомості, сприяє інтеграції завдяки усвідомленню пацієнтом своїх внутрішніх процесів” [7, с. 91]; “Будь-яка інтерпретація передбачає організуючий принцип для розуміння досвіду, пережитого пацієнтом, принцип, який може інтегрувати його минуле” [7, с. 25]; “Головна мета інтерпретації – “пов’язування” свідомих і неусвідомлюваних переживань (змістів) [2, с. 176]”. Так, інтерпретація сприяє інтеграції психіки через розуміння внутрішньопсихічних процесів, розширення самосвідомості.

Згідно з позицією Ф. Шлейєрмахера, щоб збагнути індивідуальність автора тексту, треба немовби перетворювати себе на іншого. Передбачається послідовний цикл інтерпретацій, доки не буде досягнуто розуміння [3]. Цю ідею підтримував і В. Дільтей, який вважав автентичність розуміння смислу центральним завданням герменевтики. М. Хайдеггер розширив проблему герменевтичного кола, яку порушував В. Дільтей. Її сутність полягає у тому, що під час інтерпретації відбувається перехід від сприйняття окремих частин тексту до смислу загалом, а потім відбувається повернення до тлумачення частин тексту на основі досягнутого загального розуміння. Такий процес триває доти, доки не буде вичерпано увесь смисл, прихований у тексті. За Г.-Г. Гадамером, той, хто прагне зрозуміти текст, постійно здійснює “накидання смислу”: тільки в тексті прояснюється якийсь окремий смисл, його співвідносять із текстом загалом [3]. Підкреслюється порційний, циклічний характер інтерпретації, що тлумачиться як динамічний перехід від розуміння окремих частин тексту до цілісності. Психоаналітична інтерпретація також має порційний, поступовий, багаторівневий характер.

Наріжним каменем у концепціях провідних авторів герменевтики постало питання ролі особистості інтерпретатора у тлумаченні тексту. Вони спиралися на ідею, що суб’єкт може “накладати” власне розуміння на певні явища, відповідно до власного життєвого досвіду. Відтак розуміння від самого початку є поліваріантним, що зумовлює множинність інтерпретацій.

Класична герменевтика передбачала об’єктивність тлумачення тексту. Сутність розуміння, за Ф. Шлейєрмахером, полягає у реконструюванні наявної мови (твору) як творчого акту її ініціатора (автора). В. Дільтей визначав інтерпретацію як осягнення смислу, що об’єктивно закладений і тісно пов’язується з феноменом автора, історичними обставинами створення тексту [6]. Отже, категорично заперечувалося привнесення власних змістів. Психоаналітична інтерпретація також заперечує привнесення суб’єктивних змістів – це може зашкодити процесу психологічного пізнання [10].

Постмодернізм (Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ф. Гаттарі), всупереч принципу об’єктивності, задав суб’єктивний підхід до тлумачення. Вихідним пунктом такого повороту стала ідея, що інтерпретація є передусім наповненням тексту змістом – нівелювалася відповідність першопочатковому, “правильному” значенню. Інтерпретацію в постмодернізмі фактично ототожнюють із процесом створення тексту (“смерть автора”), який “має зміст креативної творчості зі створення смислу [5, с. 270]”. В. А. Пищальникова зауважує, що розуміння твору, тотожне авторському, взагалі неможливе через унікальність концептуальних систем інтерпретатора і автора [3]. Ця сама причина виключає абсолютно ідентичне сприймання тексту різними людьми.

Проміжної позиції дотримувалися Г.-Г. Гадамер і П. Рікер. Зокрема, Г.-Г. Гадамер відзначав, що інтерпретатор не в змозі цілком виключити власне бачення, оскільки тлумачення передбачає введення своїх думок і переконань. Автор наголошував на плюральності інтерпретацій. Він брав до уваги історичний характер розуміння, відповідно до ситуації, у якій перебуває інтерпретатор. Розуміння – це насамперед глибинне осягнення сенсу, злиття його з духовним досвідом інтерпретатора, відтак не можна ігнорувати особистісний

аспект у розумінні тексту; позбутися від нерозуміння можна лише відкритістю до іншої думки або відмовою від упереджених підходів [3].

П. Рікеру належить ідея “парадигми тексту”, тобто розбіжність змісту тексту й інтенції автора, що породжує “конфлікт інтерпретацій”. “Парадигма тексту” зумовлює “парадигму читання”, наслідком чого є “діалектика читання” – рух інтерпретаційної думки спочатку від розуміння до пояснення, а потім від пояснення до розуміння. П. Рікер уживає поняття “глибинна семантика тексту”, тобто прихований смисл самого тексту, а не те, що хоче побачити в ньому автор [8]. Відзначимо, що психоаналітична інтерпретація також передбачає розуміння прихованих змістів висловлювань суб'єкта.

Н. Л. Васильєва пише: “Краще розуміння виникає через більш широку, ніж авторська, позицію інтерпретатора. Саме більш широкий об'єктивний погляд на твір дає можливість зрозуміти його краще за автора” [2, с. 22]. За Н. В. Чепелєвою [11], предметом герменевтики є не лише аналіз логіко-граматичної структури тексту, а й особистісний аспект інтерпретації, тобто пов'язування намірів і цілей автора тексту, його досвіду. Так, інтерпретація є механізмом смислового збагачення, породженням, синтезом нового смислу.

З виникненням психоаналізу спостерігалися постійні спроби провести паралель між ним і герменевтикою. Психоаналіз висвітлювався або як один із методів герменевтики, спрямований на єдину проблему – всебічне пізнання людини (Р. Бокок, П. Рікер), або як близький до герменевтики тим чи тим аспектом (Аж. Арлоу, Н. В. Васильєва, П. Куттер, П. Джіоваччіні, Х. Томе, Х. Кехеле), або як супротивний їй (Г.-Г. Гадамер, Н. В. Зборовська).

Х. Томе, Х. Кехеле [7] констатують, що герменевтику і психоаналіз поєднує вимога відчутти текст, вдуматися в нього або в ситуацію іншої людини. Психоаналіз розглядається авторами як особлива форма герменевтики, покликана систематизувати пояснення переживань і поведінки, але предметом психоаналізу є не текст, а висловлювання пацієнта.

“Класичний психоаналіз, в основу якого покладено дослідження несвідомого бажання, постав на розриві з традиційною герменевтикою (методологією тлумачення тексту свідомості) [4, с. 10]”. Н. В. Зборовська протиставляє герменевтичну інтерпретацію психоаналітичній, яка шукає в тексті приховані “нижні” смисли. Г.-Г. Гадамер зауважує: “Психоаналітична інтерпретація не намагається зрозуміти, що хоче сказати інший, а, навпаки, намагається зрозуміти, що він не хоче сказати, або навіть не припускає того, що він може сказати” [4, с. 62]. За П. Рікером, “конфлікт інтерпретацій” герменевтики і психоаналізу полягає в тому, що психоаналіз зорієнтований на виявлення прихованих смислів у явних значеннях, семантики латентних бажань шляхом декодування символіки; герменевтика досліджує тести свідомості [8]. Х. Гартманн указує, що психоаналіз є індуктивною наукою, яка комплексно вивчає взаємозв'язки психічних явищ, тому він особливо придатний для розкриття причинних зв'язків, недоступних свідомості [7].

У психоаналітичній літературі інтерпретації традиційно відводиться особливе місце. Її специфіку досліджено у студіях А. Адлера, М. Балінта, Д. Віннікота, Р. Грінсона, Н. Ф. Каліної, Б. Д. Карвасарського, О. Кернберга, В. М. Лейбіна, Р. Льовенштейна, Ч. Райкрофта, О. Ранка, М. М. Решетнікова, Дж. Стречі, Ш. Ференці, О. Фільца, З. Фрейда, К. Юнга, Т. С. Яценко та ін. Дослідники відзначають провідну роль інтерпретації в аналітичному процесі. Дж. Стречі називає її “чарівною зброєю психоаналітика”. Х. Лоувальд указує, що ефективність аналітичної роботи ґрунтується на саморозумінні суб'єкта, яке актуалізується інтерпретацією психолога; Дж. Арлоу – що психоаналіз є наукою розуму і дисципліною інтерпретації. За П. Рікером, психоаналіз від початку до кінця є практикою, яка охоплює мистецтво інтерпретації [8].

Для побудови психоаналітичної інтерпретації набуває ваги розуміння символічного характеру несвідомого. “Форма, в якій виявляється несвідомий матеріал, не властива свідомому розуму. Несвідоме не може, та й не намагається охопити об'єкти і дати їм визначення за допомогою низки дискурсивних пояснень, за допомогою логічного аналізу, – пише Е. Нойманн. – Шлях несвідомого інший. Навколо предмета, який пропонується для розуміння й інтерпретації, збираються символи... Лише сукупність цих символів... може привести до розуміння того, на що ці символи вказують чи що вони намагаються передати” [6, с. 24]. “Символ створює багатшарову структуру, смислову перспективу, пояснення і розуміння якої потребує від інтерпретатора роботи з кодами різного рівня. Множинність символів свідчить... про готовність до відкритості і діалогу” [5, с. 614].

Дослідники вказують, що основним механізмом інтерпретації є діалог. Згідно з концепцією діалогізму, розуміння людиною самої себе можливе лише завдяки діалогу. За М. М. Бахтіним, “оволодіти внутрішньою людиною, побачити і зрозуміти її неможливо, якщо робити її об'єктом відчуженого нейтрального аналізу, не можна оволодіти нею і засобом злиття з нею, її відчуження. Ні, до неї можна підійти і її можна розкрити – точніше, змусити її саму розкритися – лише шляхом спілкування з нею, діалогічно” [9, с. 31].

Особливої значущості інтерпретація набуває у психодинамічному підході, в працях академіка НАПН України Т. С. Яценко [12]. Інтерпретація є невіддільною складовою корекційного процесу. Вона передбачає врахування: структурних, енергетичних, функційних рівнів психіки; цілісності психіки; взаємозв'язку, єдності та симультанного злиття свідомого з несвідомим; ітеративності, інваріантності поведінки; наявності суперечностей

психіки (у вербальному і невербальному матеріалі); авторського розуміння символіки; полізначності символіки, її архетипного значення; механізмів символізації. Психоаналітична інтерпретація допомагає розкрити глибинні джерела особистісної проблеми суб'єкта в її індивідуально-неповторній логічній упорядкованості, дешифрувати прихований зміст психіки, з урахуванням архетипного значення символіки. Інтерпретація у корекційному процесі може будуватися як на основі накопиченого у діалогічному процесі матеріалу, так і на основі архетипної символіки, а також синтезувати архетипне значення і висновки психолога, зроблені на основі накопиченого матеріалу.

Проілюструємо викладений вище матеріал фрагментом стенограми.

Рис. 1. Жах із дитинства

Н.: У дитинстві мені постійно снилося, що я йду по канату, зриваюся і падаю у прірву (рис. 1), я навіть кричала уві сні. Сон не дає мені спокою. Мені було два роки, коли він уперше з'явився, хоч я не падала з висоти. З того часу сон крокує за мною.

П.: Звернімося до архетипної символіки. Падати у прірву – перебувати в утробі. Присутній страх утроби (а інакше кажучи, страх матері) – з неї не вийдеш. Фактично ви вийшли, але все одно залежні від батьків – ви йдете по канату, який символізує пуповину, а саме зв'язок із батьками. Зараз ви особливо відчуваєте цю залежність: у матері посилюлися симптоми хвороби – і ви не підете, перебуватимете в ролі доглядальниці (*за результатами аналізу попередніх малюнків*). Психіка знаходить прийоми, щоб не вийти з утробного стану.

Н.: Ніби я сама собі стала ворогом. Стільки суперечностей! Я знаю, що мені доведеться їй допомагати, не буде вибору. Хіба що піти, але я не зможу.

П.: Окрім інших людей, треба бачити і себе, відчувати психологічне благополуччя. Матері важливо покладати відповідальність за своє здоров'я на себе, а не впадати в інфантилізм, тримаючи поряд із собою дитину.

Н.: Я своєю позицією жалості, виходить, це посилюю?

П.: Позицією жалості керує почуття провини, яке не усвідомлюється. Ймовірно, його вам вселила матір. Воно має едіпове походження: виникає через потяг до батька, а відтак і з'являється провинна перед матір'ю. Якщо є почуття провини, то обов'язково буде відчуття самопокарання.

Н.: Тепер для мене відкриваються справжні мотиви багатьох моїх дій...

Як бачимо, архетипна символіка сприяє точності діагностики, що робить акцент на розумінні психологом архетипної символіки, яка за рахунок фіксацій минулого досвіду має індивідуально неповторне забарвлення. Саме завдяки архетипам у поведінці об'єктивується «потаємна» інформація. Ці фактори не враховуються герменевтикою. Нівелювання ролі архетипів знецінює вагомість інтерпретації у розв'язанні особистісної проблеми [10].

Інтерпретації синтезуються з багаторівневістю корекційного процесу, потребою поступового розширення поля свідомості суб'єкта. Від діагностично точної інтерпретації психолога залежить успішність корекції, що виявляється у прогресивних змінах поведінки, яка переосмислюється в процесі самокорекції з розвитком соціально-перцептивного інтелекту.

Висновки. Можна відзначити такі спільні риси психоаналітичної і герменевтичної інтерпретації: процесуальність; діалогічність як механізм, що покладено в основу їх побудови; спрямованість на встановлення смислу; інтегративна функція. Герменевтична інтерпретація тлумачить тексти на рівні свідомості – в основу психоаналітичної покладено дослідження символічного змісту несвідомих бажань суб'єкта, детермінованих його інфантильним досвідом; інтерпретація у герменевтиці може співвідноситися з часом, історико-культурним ракурсом – психоаналітична уникає цього з метою об'єктивності; тлумачення тексту допускає наявність суб'єктивних змістів інтерпретатора – психоаналітична не передбачає привнесення інтерпретатором суб'єктивних змістів (що потребує його власної корекції).

Психоаналітична інтерпретація має такі особливості: зорієнтованість на дешифрування і переведення змісту несвідомого у свідомість; спрямованість на розкриття каузальних аспектів досліджуваних явищ; побудова інтерпретації як узагальнювального компонента довготривалої діалогічної взаємодії; залежність інтерпретації від

діагностичної спроможності психолога в одержанні істотного поведінкового матеріалу, що підлягає дешифруванню через виявлення його усистематизованих характеристик на рівні свідомого і несвідомого; урахування багатозначності символу, його архетипного значення, авторського розуміння символіки (феноменологічний підхід). Психоаналітична інтерпретація є свого роду мистецтвом, яке потребує опанування відповідної теорії та розвитку практичних навичок.

Література:

1. Брудный А. А. Психологическая герменевтика : учеб. пособие / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 336 с.
2. Васильева Н. Л. Теория и методология современного детского психоанализа / Н. Л. Васильева. – СПб. : Изд-во С.-П. ун-та, 2005. – 160 с.
3. Герменевтика: история и современность. – М. : Мысль, 1995. – 303 с.
4. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство : посібник / Ніла Вікторівна Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.
5. Новейший философский словарь. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
6. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания / Эрих Нойманн : пер. с англ. А. П. Хомик. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1998. – 464 с.
7. Полный справочник психоаналитика. – М. : Эксмо, 2006. – 608 с.
8. Рикер П. Конфликт интерпретаций / П.Рикер. – М. : Медиум, 1995. – 415 с.
9. Самосознание и защитные механизмы личности : хрестоматия / [автор-сост. Д. Я. Райгородский]. – Самара : БАХРАХ-М, 2003. – 656 с.
10. Туз Л. Г. Психоаналітична інтерпретація як засіб корекції поведінки учасників АСПН : дис. к.пс.н. : спец. 19.00.07 / Л. Г. Туз. – К., 2010. – 365 с.
11. Чепелева Н. В. Психологическая герменевтика – наука о понимании / Н. В. Чепелева // Практик. псих. та соц. робота. – 2001. – № 3. – С. 6–10.
12. Яценко Т. С. Основы глубинной психокоррекции: феноменология, теория и практика : навч. посібник / Т. С. Яценко. – К. : Вища шк., 2006. – 382 с.

Резюме. У статті здійснено спробу порівняння психоаналітичної і герменевтичної інтерпретації. Розкрито специфіку інтерпретації у психодинамічному підході, показано її психокорекційні можливості.

Ключевые слова: герменевтика, психоаналіз, психодинамічна теорія, інтерпретація, психокорекція, самосвідомість.

Резюме. В статье сделана попытка сравнения психоаналитической и герменевтической интерпретации. Раскрыта специфика интерпретации в психодинамическом подходе, показаны ее коррекционные возможности.

Ключевые слова: герменевтика, психоанализ, психодинамическая теория, интерпретация, психокоррекция, самосознание.